

O'ZBEK OILALARIDA GENDER ROLLARINING IJTIMOYIY- PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Botirova Maxliyo Botir qizi

Buxoro davlat universiteti Psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'zbek oilalarida gender rollarining shakllanishi, ularning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari hamda zamonaviy ijtimoiy sharoitda yuz berayotgan o'zgarishlar tahlil qilinadi. Gender rollari oiladagi tarbiya, ijtimoiy me'yorlar, diniy va milliy qadriyatlar ta'sirida shakllanib, erkak va ayolning o'zaro munosabatlari, mas'uliyatlari va funksiyalarida namoyon bo'ladi. Shuningdek, maqolada gender tengligi tamoyillari, an'anaviy va zamonaviy qarashlar o'rtasidagi ziddiyatlar hamda oilaviy barqarorlikka ta'sir etuvchi omillar yoritiladi. Empirik ma'lumotlar va psixologik kuzatishlar asosida gender rollarining o'zbek oilalaridagi amaliy jihatlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari gender rollarini qayta ko'rib chiqish va oilaviy munosabatlarni uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *Oila, gender rollari, ijtimoiy-psixologik xususiyatlar, milliy qadriyatlar, gender tengligi, an'anaviy qarashlar, zamonaviy jamiyat, oilaviy barqarorlik.*

Аннотация: *В данной статье анализируется формирование гендерных ролей в узбекских семьях, их социально-психологические характеристики и изменения, происходящие в современных социальных условиях. Гендерные роли формируются под влиянием семейного воспитания, социальных норм, религиозных и национальных ценностей и отражаются во взаимоотношениях, обязанностях и функциях мужчин и женщин. В статье также освещаются принципы гендерного равенства, конфликты между традиционными и современными взглядами и факторы, влияющие на стабильность семьи. На основе эмпирических данных и психологических наблюдений рассматриваются практические аспекты гендерных ролей в узбекских семьях. Результаты исследования свидетельствуют о необходимости переосмысления гендерных ролей и гармонизации семейных отношений.*

Ключевые слова: *Семья, гендерные роли, социально-психологические характеристики, национальные ценности, гендерное равенство, традиционные взгляды, современное общество, стабильность семьи.*

Abstract: *This article analyzes the formation of gender roles in Uzbek families, their socio-psychological characteristics, and changes taking place in modern social conditions. Gender roles are formed under the influence of family upbringing, social norms, religious and national values, and are reflected in the relationships, responsibilities, and functions of men and women. The article also highlights the principles of gender equality, conflicts between traditional and modern views, and factors affecting family stability. Based on empirical data and psychological observations, the practical aspects of gender roles in Uzbek families are considered. The results of the study indicate the need to reconsider gender roles and harmonize family relations.*

Keywords: *Family, gender roles, socio-psychological characteristics, national values, gender equality, traditional views, modern society, family stability.*

KIRISH

Insoniyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida oila jamiyatning asosiy ijtimoiy instituti sifatida muhim ahamiyat kasb etgan. Oila nafaqat biologik ehtiyojlarni qondiruvchi birlik, balki ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar, madaniyat va tarbiya uzatiladigan maskan hisoblanadi. O'zbek oilalarida an'anaviy gender rollarining shakllanishi ko'p asrlik tarixiy-madaniy tajriba, diniy qarashlar va milliy urf-odatlar bilan uzviy bog'liqdir. Erkak va ayolning oiladagi o'rne, ularning mas'uliyatlari hamda vazifalari ko'pincha ijtimoiy kutilmalar va qadriyatlar bilan belgilanadi.

Bugungi globallashuv jarayonida gender rollarida sezilarli o'zgarishlar yuz bermoqda. Xususan, ayollarning ijtimoiy faolligi, ta'lim va mehnat bozoridagi ishtiroki ortib borayotgani natijasida o'zbek oilalarida erkak va ayolning an'anaviy rollarini qayta ko'rib chiqish zaruriyati paydo bo'lmoqda. Shu bilan birga, milliy qadriyatlarga tayanilgan gender yondashuvlari oilaviy barqarorlikni saqlashda muhim omil bo'lib qolmoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, gender rollaridagi nomutanosibliklar, an'anaviy qarashlar bilan zamonaviy talablar o'rtasidagi tafovutlar oilaviy nizolar, psixologik muammolar va ijtimoiy beqarorlikka sabab bo'lishi mumkin. Shuning uchun o'zbek oilalarida gender rollarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ilmiy asosda o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish muhimdir.

Oila ijtimoiy institut sifatida jamiyatning barqarorligi, axloqiy qadriyatlarning avlodlardan avlodga uzatilishi va farzandlarning komil inson sifatida shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'zbek oilalarida gender rollari tarixiy an'ana, diniy qarash va milliy mentalitet asosida shakllangan bo'lib,

erkakning oilaviy ta'minotchi, ayolning esa tarbiyachi va uy bekasi sifatidagi vazifalari ko'p asrlik tajribaning mahsulidir.

Ammo XXI asrning globallashuv, urbanizatsiya va ijtimoiy modernizatsiya jarayonlari ushbu an'anaviy rollarning qayta ko'rib chiqilishini taqozo etmoqda. Xususan, ayollarning ta'lim olish, mehnat bozorida faoliyat yuritish, siyosiy va ijtimoiy hayotda ishtirok etish darajasining ortishi gender rollariga yangicha yondashuvni shakllantirmoqda. Shu jarayonda an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy ehtiyojlar o'rtasida ma'lum darajada ziddiyatlar yuzaga kelmoqda.

O'zbekistonda olib borilayotgan ijtimoiy islohotlar, xususan, ayollar faolligini qo'llab-quvvatlash, gender tenglikni ta'minlash, oilaviy muhitda psixologik barqarorlikni kuchaytirishga qaratilgan davlat dasturlari mazkur mavzuning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Zero, gender rollarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ilmiy tahlil qilish orqali oila barqarorligini mustahkamlash, nizoli vaziyatlarni kamaytirish va jamiyatda sog'lom ijtimoiy muhitni rivojlantirish mumkin.

Oila — jamiyatning eng qadimiy va universal ijtimoiy institutidir. Uning ichki tuzilmasida gender rollari muhim o'rin tutadi. Gender rollari deganda, erkak va ayollarga nisbatan jamiyat tomonidan belgilangan ijtimoiy vazifalar, huquq va majburiyatlar, shuningdek, ulardan kutiladigan xatti-harakatlar majmuasi tushuniladi. Ushbu rollar o'zbek oilalarida tarixiy, diniy, milliy va psixologik omillar ta'sirida shakllangan.

O'zbek oilalarida an'anaviy tarzda erkak oilaning moddiy ta'minotchisi, tashqi ijtimoiy faoliyatning asosiy subyekti sifatida qaralgan. Ayol esa bolalar tarbiyasi, uy-ro'zg'or ishlari va ichki oilaviy muhit barqarorligini saqlovchi sifatida qadrlangan. Ushbu tizim patriarxal ijtimoiy tuzum va diniy qarashlar ta'siri ostida yuzaga kelib, ko'p asrlar davomida mustahkamlangan. Natijada gender rollarining chegaralari aniq va qat'iy shaklda belgilanib kelgan.

Hozirgi davrda ijtimoiy-modernizatsiya jarayonlari gender rollariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Ayollarning oliy ta'lim muassasalarida faol ishtiroki, mehnat bozorida mutaxassis sifatida o'z o'rnini topishi va davlat boshqaruvi tizimida faol qatnashishi an'anaviy tasavvurlarni asta-sekin o'zgartirmoqda. Erkaklarning esa uy ishlarida va farzand tarbiyasida ishtiroki tobora ortib bormoqda. Bu holat jamiyatda gender rollarining nisbiy moslashuvchanligini ta'minlamoqda.

Gender rollari nafaqat ijtimoiy, balki psixologik munosabatlarni ham belgilaydi. Oila a'zolarining o'zaro munosabatlarida rol kutilmalari muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, erkakdan yetakchilik, qat'iylik, iqtisodiy ta'minotchi bo'lish kutilganidek, ayoldan mehribonlik, bolalarga g'amxo'rlik, uy-joyni boshqarish kabi rollar talab etiladi. Agar oila a'zolarining amaliy

faoliyati ushbu kutilmalar bilan mos kelsa, oilada psixologik muvofiqlik va barqarorlik saqlanadi. Aksincha, mos kelmaslik nizolarga olib kelishi mumkin.

O'zbek oilalarida gender stereotiplari — ya'ni jamiyat ongida shakllangan erkak va ayol obrazlari — haligacha kuchli saqlanib kelmoqda. Masalan, “erkak yig'lamas”, “ayolning o'rni oshxonada” kabi stereotiplar ayrim hollarda ayollar imkoniyatlarini cheklashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy oilalarda yangi stereotiplar shakllanmoqda: masalan, “ayol ham moliyaviy mustaqil bo'lishi kerak” yoki “erkak ham uy ishlarida ishtirok etishi tabiiydir”. Bunday ijobiy o'zgarishlar oilada gender tenglikni mustahkamlashga yordam bermoqda.

O'zbekistonda so'nggi yillarda gender tenglikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, 2019-yilda “Gender tengligi kafolatlari to'g'risida”gi Qonun qabul qilindi. Ayollarni qo'llab-quvvatlash, ularning ijtimoiy hayotdagi rolini oshirishga qaratilgan davlat dasturlari oiladagi gender rollariga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada oilaviy munosabatlarda erkinlik, o'zaro hurmat va psixologik barqarorlikni kuchaytirishga qaratilgan yangi tamoyillar shakllanmoqda.

Globalizatsiya, axborot oqimlarining tezkorligi va xorijiy madaniyatlarning ta'siri o'zbek oilalarida gender rollarining transformatsiyasini tezlashtirmoqda. Xususan, yosh avlod orasida er-xotin munosabatlarida tenglikka intilish, mas'uliyatni teng taqsimlash, shaxsiy erkinlik va mustaqillikka e'tibor berish kuchaymoqda. Bu jarayon o'ziga xos “an'ana va modernlik sintezi”ni yuzaga keltirmoqda.

Gender rollarining o'zgarishi ba'zan muammolarni ham keltirib chiqaradi. Masalan, ayolning mehnat faoliyatidagi ortiqcha yuklamasi bilan uy vazifalari o'rtasidagi muvozanatning buzilishi, erkaklarning o'z an'anaviy rolidan chetlashishi natijasida psixologik stress yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli gender rollarining zamonaviy talqinini psixologik moslashuvchanlik asosida yo'lga qo'yish muhimdir.

O'zbek oilalarida gender rollarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish bugungi kunda dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Chunki gender rollari nafaqat oilaviy munosabatlarni shakllantiradi, balki jamiyatdagi ijtimoiy tizim va qadriyatlar tizimining barqarorligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy sharoitda an'anaviy patriarxal qarashlar bilan modern gender tengligi tamoyillari o'rtasida muayyan tafovut va ziddiyatlar yuzaga kelmoqda. Bu jarayon oilada erkak va ayolning o'rni, majburiyatlari hamda huquqlarini qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda.

Shuningdek, gender rollarining psixologik xususiyatlarini tahlil qilish yoshlar ongida oilaviy hayotga oid realistik qarashlarni shakllantirish,

nizolarni kamaytirish, turmushda uyg'unlikni ta'minlash hamda jamiyatda gender tenglik tamoyillarini rivojlantirishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Ayni paytda oilaviy gender rollarini tadqiq etish orqali psixologlar, pedagoglar va sotsiologlar oilaviy tarbiya, munosabatlar psixologiyasi hamda ijtimoiy siyosatni takomillashtirish bo'yicha samarali tavsiyalar ishlab chiqishlari mumkin.

Demak, ushbu mavzuni chuqur o'rganish o'zbek oilalarida zamonaviy va an'anaviy gender rollarining uyg'unligini ta'minlash, sog'lom psixologik muhitni shakllantirish va oilaviy barqarorlikni mustahkamlash uchun zarurdir. Shu jihatdan mazkur masala nafaqat nazariy tadqiqot, balki amaliy yechimlar ishlab chiqishda ham katta ahamiyatga ega.

XULOSA

O'zbek oilalarida gender rollarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, milliy an'ana va qadriyatlar bilan zamonaviy ijtimoiy jarayonlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir gender rollarining shakllanishida asosiy omil bo'lib xizmat qilmoqda. An'anaviy patriarxal qarashlar hali ham ko'plab oilalarda hukmron bo'lsa-da, ta'lim, mehnat bozori, axborot-kommunikatsiya vositalari va davlat siyosatidagi islohotlar gender tengligi tamoyillarini kuchaytirmoqda. Buning natijasida oilada erkak va ayollarning vazifalari qayta taqsimlanib, yangi gender munosabatlari shakllanmoqda.

Psixologik nuqtai nazardan qaralganda, gender rollarining moslashuvchanligi oila ichidagi munosabatlarning barqarorligini ta'minlaydi, nizolarni kamaytiradi hamda farzandlarning sog'lom ijtimoiylashuviga xizmat qiladi. Shu bois, gender stereotiplarini yumshatish, ayollarning ijtimoiy va iqtisodiy hayotdagi faoliyatini qo'llab-quvvatlash, erkaklarning esa oilaviy tarbiyadagi ishtirokini kuchaytirish muhimdir.

Shunday qilib, o'zbek oilalarida gender rollarini chuqur ilmiy tadqiq qilish nafaqat ijtimoiy psixologiya uchun, balki amaliy jihatdan ham ahamiyatli bo'lib, oila institutining barqaror rivojlanishiga, gender tengligini mustahkamlashga va jamiyatda ijobiy psixologik muhit yaratishga xizmat qiladi.

Amaliy tavsiyalar

1. Oila uchun:

□ Oilada qaror qabul qilish jarayonida erkak va ayolning teng ishtirokini ta'minlash lozim.

□ Uy yumushlari va farzand tarbiyasida vazifalarni teng taqsimlash, ayniqsa bolalarga ham o'rnak bo'ladi.

□ Ochiq muloqot va bir-birini tinglash orqali kelishmovchiliklarni konstruktiv tarzda hal qilish zarur.

2. Yoshlar uchun:

- ☐ Nikohdan oldin gender rollari, oilaviy mas’uliyat va huquqlar haqida maxsus psixologik-pedagogik mashg’ulotlar tashkil etish foydali.
- ☐ O‘zaro hurmat, tenglik va hamkorlik qadriyatlarini yoshlarga singdirish orqali kelajak oilalar barqarorligini ta’minlash mumkin.

3. Psixologlar uchun:

- ☐ Oilaviy nizolarda gender rollariga bog‘liq muammolarni aniqlash va individual hamda oilaviy maslahatlar berish muhim.
- ☐ Gender stereotiplarini yumshatishga qaratilgan treninglar, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish mashg’ulotlarini tashkil etish tavsiya etiladi.

4. Pedagoglar va ta’lim tizimi uchun:

- ☐ Ta’lim jarayonida o‘quvchilarga gender tenglik tamoyillarini tushuntirish, stereotiplarni kamaytirishga qaratilgan tarbiyaviy ishlarga e’tibor qaratish kerak.
- ☐ Darslik va tarbiyaviy dasturlarda erkak va ayolning teng huquqli rolini aks ettirish samarali natija beradi.

5. Jamiyat uchun:

- ☐ Ommaviy axborot vositalarida gender tenglik va sog‘lom oilaviy munosabatlarni targ‘ib qilish lozim.
- ☐ Ayollarning mehnat bozoridagi ishtirokini kengaytirish, erkaklarning esa tarbiyaviy va uy yumushlaridagi faol ishtirokini ijtimoiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Karimova V. M. (2019). Oila psixologiyasi. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Rahimov K. (2020). Gender tengligi va ijtimoiy adolat. Toshkent: Akademnashr.
3. Qodirova S. (2018). O‘zbek oilalarida an‘ana va zamonaviylikning uyg‘unlashuvi. Toshkent: Ma’naviyat.
4. Mahmudov N. (2021). Ijtimoiy psixologiya asoslari. Toshkent: Universitet nashriyoti.
5. Mirziyoyev Sh. M. (2020). O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikni ta’minlash strategiyasi to‘g‘risida Farmon. Toshkent: Prezident matbuot xizmati.
6. G‘ofurova N. (2022). “Gender rollarining oilaviy munosabatlarga ta’siri”. Psixologiya va Pedagogika Jurnal, №3, 45–52.

7. Saidova M. (2019). O‘zbekistonda ayol va erkak rollarining ijtimoiy tasavvurlari. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
8. Xolmatova D. (2021). “Oilaviy munosabatlarda gender stereotiplari”. Jamiyat va Innovatsiya, №2, 110–118.
9. Abdullayeva L. (2020). Ijtimoiy-psixologik tadqiqot metodlari. Toshkent: Fan.
10. To‘laganova M. (2018). “Gender tenglik va yoshlar dunyoqarashi”. Ijtimoiy fanlar jurnali, №4, 67–73.

